

STUDII ȘI CERCETĂRI: PSIHLOGIE

CZU: 159.942.5:656

TEORII EXPLICATIVE ALE AGRESIVITĂȚII

*Angela POTÂNG, Ina BOTNARI**

*Universitatea de Stat din Moldova,
Liceul Teoretic „Lucian Blaga”, Chișinău

Agresivitatea este un termen foarte frecvent utilizat, chiar și în comunicarea cotidiană. În acest articol se realizează o abordare extinsă a acestui termen prin prisma teoriilor explicative care au fost elaborate și explicate de marii cercetători ai timpurilor. O altă dimensiune analizată în acest articol este *furia*, o dimensiune emoțională implicată direct în manifestarea agresivității. Analiza acestor două noțiuni și interconexiunea lor în activitatea umană contribuie la înțelegerea comportamentului la volan al conducătorilor auto.

Cuvinte-cheie: *agresivitate, teorii explicative, furie, conducători auto, comportament la volan.*

THE EXPLANATORY THEORY OF AGGRESSIVITY

Aggressivity is a frequently used term even in daily communication. This article describes with an extended approach this term through the explanatory theories that have been elaborated and explained by the greatest researchers of all time. Another dimension analyzed in this article is *anger* – an emotional dimension, directly involved into the manifestation of aggressivity. The analysis of these two notions and their interconnection in human activity contributes to the understanding of the driving behaviour and the car drivers.

Keywords: *aggressivity, explanatory theory, anger, car drivers, driving behavior.*

Introducere

Agresivitatea este un comportament distructiv și violent orientat spre persoane, obiecte sau spre sine, care semnifică atac, ofensivă, ostilitate, punere în primejdie sau chiar distrugere a obiectului ei. Agresivitatea poate fi analizată ca fiind o însușire a acelor tipuri de comportamente care sunt orientate în sens distructiv, comportamente ce provoacă daune materiale, morale, psihologice. Astfel, comportamentul agresiv poate viza obiecte (casa, mașina etc.), poate viza ființa umană (individul, grupul, etnia etc.) sau ambele. Dacă în societățile primitive și chiar în cele ale Evului mediu agresiunea era percepută ca un atac fizic sub forma violenței, pe măsură ce structura psihoafectivă și spirituală au evoluat, percepția agresiunii resimte transformări. Se consideră că modelele de conduită agresivă se întâlnesc cel mai des în:

- a) familie (se presupune că copiii violenți provin din familii în care cei doi părinți au fost crescuți tot cu ajutorul pedepselor fizice);
- b) mediul social (în acele comunități în care modelele de conduită agresivă sunt acceptate, chiar admirate, iar agresivitatea se transmite ușor și generațiilor următoare);
- c) mass-media (în special televiziunea care difuzează zilnic cazuri de conduită agresivă fizică, verbală, sexuală, psihologică).

Pentru a ilucida multidimensional acest subiect, este necesară o analiză amplă a teoriilor ce explică apariția agresivității.

Abordarea științifică a problemei

Abordările teoretice ale agresivității derivă din teoriile biologice, etologice, sociologice, psihologice și psihosociologice.

Din interpretarea generală a opiniilor specialiștilor se pot distinge următoarele puncte de vedere. Astfel, agresiunea ar fi:

- un comportament natural și instinctual propriu fiecăruia;
- un fapt social generat de constrângerile, dificultățile vieții în comun;
- o reacție la frustrare;
- un comportament învățat.

Astfel că, pornind de la mai multe ipoteze privind etiologia comportamentelor agresive, fiecare cercetător a încercat să ofere cea mai bună explicație și să reliefeze factorii responsabili implicați. Numărul acestor teorii explicative elaborate de-a lungul timpului este extrem de mare. După G.Moser, există patru concepții majore în ceea ce privește comportamentul agresiv [1]:

- a) **teoriile instinctuale** – consideră ca agresiunea este o manifestare a unei pulsuni sau instinct înăscut;
- b) **teoriile reactive** – consideră comportamentul agresiv ca o reacție la situațiile frustrante, dezagreabile;
- c) **teorii ale învățării** – potrivit cărora comportamentul agresiv este un comportament achiziționat prin intermediul unor diferite mecanisme, cum este, de pildă, învățarea prin imitație și/sau observație;
- d) **abordarea cognitivă** – care pune accentul pe procesele cognitive centrale interne inserate între stimuli și răspunsul comportamental al individului, iar perspectiva cognitivă sugerează că și comportamentele agresive sunt rezultanta unui proces decizional: decizia de a acționa agresiv este în funcție de raportul dintre costurile și beneficiile prezumate.

În contextul acestor clasificări, pot fi prezentate detaliat cele mai cunoscute teorii cu privire la studiul și explicarea agresivității.

1. Teorii biologice privind explicarea agresivității, prin care agresivitatea se consideră o tendință înăscută de acțiune. Agresivitatea este un instinct, un pattern predominant de răspunsuri ce sunt controlate genetic. Potrivit psihologului englez McDougall, toate comportamentele umane, inclusiv cele agresive, se află sub controlul a 18 instincte diferite.

În viziunea lui Freud, agresivitatea este un instinct, oamenii se nasc cu instinctul de a agresa și de a fi violenți. Conduita umană fiind bazată pe două instincte fundamentale: instinctul vieții – *Eros* și instinctul morții – *Thanatos*. El a postulat că comportamentele umane sunt dirijate de forțe psihice ale instinctelor; astfel, comportamentele instinctului morții sunt îndreptate spre distrugerea proprie sau a altora, deci sunt comportamente agresive. Teoria lui Freud este unifactorială: agresivitatea apare în mod natural, din tensiunile fiziologice, și trebuie să se manifeste pentru ca individul să se detensioneze [2].

Konrad Lorenz, cunoscut pentru analiza comportamentului uman din perspectiva etiologiei, susține că manifestarea acestui instinct la om este defectuoasă, deși are o valoare adaptativă și esențială pentru supraviețuire, datorită faptului ca impulsul refulat răbufnește mai puternic și deosebit de nociv.

Din perspectiva sociobiologiei, agresivitatea este adaptativă și înlesnește procesul de transmitere a genelor generației următoare. Pentru oameni, de exemplu, agresivitatea facilitează accesul la resurse, iar sănătatea și capacitatea de reproducere a individului depind de acestea [3].

2. Teorii social - psihologice ale agresivității

a) **Teoria „frustrare-agresiune”**. Aceasta se bazează pe fenomenul de frustrare. Analiza actelor agresive, ca și a celor violente, arată că orice comportament agresiv se declanșează ori de câte ori individul se confruntă cu un obstacol sau cu o barieră socială (un alt individ – rival, un obiect, un animal, o instituție, o idee), care îl împiedică să-și satisfacă interesele și scopurile personale, provocând astfel o frustrare.

b) **Teoria „indice – excitație”**. Leonard Berkowitz a preluat ideea de la teoria „frustrare – agresiune” și a introdus o verigă intermediară între agresivitate și frustrare: condițiile de mediu adecvate pentru agresiune. Frustrarea nu evocă imediat agresivitate, ci generează în individ o stare de excitație emoțională: furia. Dar, comportamentul agresiv va fi efectuat numai dacă în contextul social respectiv există stimuli cu o conotație

agresivă – indici asociați cu furia. Stimulii ajung să funcționeze ca indici de agresivitate prin condiționare clasică: în principiu, orice obiect, persoană pot deveni un indice de agresivitate de acest fel. Astfel, potrivit lui Berkowitz, actul agresiv are două surse: 1) starea de excitare emoțională (furia); 2) indicii din situație [4].

c) *Teoria învățării sociale*. Albert Bandura formulează teoria învățării sociale a agresivității plecând de la poziția că agresivitatea este un comportament social învățat. Accentul cade pe experiențele de învățare ale individului, care pot fi directe sau indirecte. Prin socializare, copilul învață comportamentul agresiv, întrucât este recompensat direct ori observă că ceilalți sunt recompensați pentru conduite agresive. Potrivit lui Bandura, comportamentul agresiv al unei persoane într-o situație specifică depinde de: experiențele trecute ale persoanei asupra acțiunilor violente, precum și de propriile conduite agresive și cele observate la alții; gradul de succes al comportamentelor agresive efectuate ori observate la alții; probabilitatea actuală ca agresivitatea să fie recompensată sau pedepsită; factorii cognitivi, sociali și de mediu din situație [5].

După cum am menționat, abordarea dimensiunii emoționale în studiul agresivității umane a vizat furia ca fenomen principal implicat în manifestarea agresivității. Problematika furiei a fost abordată din mai multe perspective.

Furia este o emoție care poate avea un aspect pozitiv sau negativ. O distingem de agresiune prin faptul că furia este un răspuns emoțional la o amenințare, nedreptate, durere sau frustrare și apare dorința de a condamna sau deteriora sursa presupusă, în timp ce agresivitatea este un comportament care provoacă vătămări, traume fizice, psihologice sau verbale.

Cea mai cunoscută definiție a furiei a rămas cea formulată de Spielberger în 1983, care o separă în furie ca stare și furie ca trăsătură (DiGiuseppe & Tafrate, 2007).

Furia ca stare este definită ca o trăire subiectivă și psihobiologică, condiționată de o situație specifică ce poate varia de-a lungul timpului și situațiilor în intensitate: de la o stare de iritare moderată sau enervare la furie intensă și mânie.

Din analiza surselor, pot fi evidențiate câteva tipuri ale furiei:

- *iritare* – stare continuă de furie de intensitate redusă/medie;
- *gelozie* – furie care se declanșează când persoana iubită/dorită este absentă fizic, agresivitatea îndreptându-se către aceeași persoană, precum și către contextul respectiv (altă persoană, activitate, loc);
- *izbucniri violente* – furie intensă, care răbufnește și se exprimă în cuvinte agresive, volum mare, gesturi agitate; uneori pot apărea din senin sau ca urmare a unui declanșator nesemnificativ, pentru că furia se acumula în interior de ceva vreme și a găsit o scuză pentru a se descărca;
- *furie exprimată calm* – cererea drepturilor, exprimarea dezacordului în cuvinte clare, însă folosind un ton calm și politicos;
- *furie exprimată direct, necenzurat* – emoția se exprimă cu voce ridicată, prin acuzații – cuvinte dure, emoționalitate – expresii corporale specifice furiei;
- *furie rece* – furia este reținută în interior, iar la suprafață se ridică un zid/răceală/retragere.

Definițiile care au apărut ulterior subliniază multidimensionalitatea furiei ca stare emoțională generată de cogniții și însoțită de reacții fiziologice și comportamentale (Deffenbacher, 1993; DiGiuseppe & Tafrate, 2007; Kassonov & Tafrate, 2002; Novaco, 1975).

Potrivit *teoriei sociocognitive* a lui Averill (1991), furia are la bază scheme emoționale, fiind o experiență specific individuală în raport cu societatea.

O contribuție majoră în explicarea furiei a adus teoria cognitivă a lui Novaco (2007). Furia este văzută de el ca o experiență subiectivă, activată în condiții de pericol, de percepere a intenției negative și când există motivație pentru apropiere sau atac; este asociată cu atenția selectivă înspre situații cu nivel ridicat de provocare.

Teoria accentuează rolul proceselor cognitive în declanșarea furiei, susținând că orientarea exacerbată înspre perceperea pericolului și interpretarea situațiilor favorizează răspunsurile de furie și agresivitate. El mai arată că aceste fenomene nu se află întotdeauna în relație cauză-efect, atât timp cât violența și agresivitatea au funcții de supraviețuire, iar furia are funcția de mobilizare și energizare a comportamentului în situații dificile.

Din perspectiva teoriilor cognitiv-comportamentale au fost identificate tipuri de cogniții implicate în furie.

Ellis (1994) a descris cognițiile iraționale: cerințe absolutiste, toleranță scăzută la frustrare și evaluare globală a celorlalți implicați în generarea furiei, în timp ce Beck (1999) susține implicarea cognițiilor de tipul evaluării negative a imaginii de sine.

Modelul episodic al furiei formulat de Kassinove și Tafrate (2002) are la bază teoria REBT. Există 5 componente implicate în generarea furiei: stimulii, evaluările, experiența emoțională, modelele de exprimare și rezultatele. Potrivit unui studiu realizat în Noua Zeelandă, în care s-a urmărit investigarea furiei conducătorilor auto (Mark J.M. Sullman, 2006), se raportează următoarele rezultate:

- În general, femeile au raportat un nivel de furie semnificativ mai ridicat decât bărbații și un grad mai mare de furie provocat de șofatul riscant.
- Conducătorii auto din categoria de vârstă 15-29 de ani au raportat o furie mai mare, în general, iar cei cu vârsta mai mare de 60 de ani un nivel al furiei scăzut în comparație cu toate celelalte grupe de vârstă.
- Șoferii din principalele zone urbane au semnalat un nivel mai ridicat al furiei în timp ce conduc, iar șoferii din orașele mici au semnalat un nivel al furiei semnificativ mai scăzut pentru șofatul agresiv. În orașele mici, între gesturile ostile și furie nu există corelații semnificative;
- Predictorii semnificativi ai variabilei „furia în timpul condusului” sunt în ordinea importanței: numărul de kilometri parcurși anual (relație pozitivă), preferința pentru viteză (relație negativă), experiența în condus (relație negativă). Șoferii care au condus mai mult au raportat un nivel al furiei mai ridicat, din cauza progresului împiedicat și al șoferilor nepoliticoși [6].

O altă constatare care trebuie menționată este faptul că furia la volan descrește odată cu înaintarea în vârstă. Singurul aspect care poate fi asociat cu șoferii de peste 61 de ani este reprezentat de accidente ușoare, care pot avea și alte cauze în afara agresivității la volan: neatenția, scăderea puterii de concentrare în situații complexe din trafic din cauza înaintării în vârstă [7].

Concluzii

Manifestarea comportamentelor agresive este o practică frecventă în societate. Însă, ponderea acestor manifestări, inclusiv la conducătorii auto, este diferită – în funcție de cultură, mentalitate, modul în care este perceput riscul, implicarea autorităților în prevenire și sancțiune, vârsta și sexul persoanei, factorii de personalitate, stilul de viață, factorii de mediu, precum și de atitudinea persoanelor față de acest fenomen.

Abordarea dimensiunii emoționale în studiul agresivității umane a vizat și furia ca fenomen principal implicat în manifestarea agresivității. Prin urmare, cunoașterea predictorilor care contribuie la apariția agresivității în activitatea umană poate fi raportată la o cercetare extinsă a comportamentelor conducătorilor auto și la elaborarea de politici, strategii, recomandări de care ar putea beneficia participanții la trafic, menite să ducă la creșterea conștiinței, responsabilității și la dezvoltarea autocontrolului pentru a diminua cazurile de apariție a furiei și agresivității într-un mediu de risc înalt precum este traficul rutier.

Referințe:

1. BONCU, Ș. *Psihologie Socială*. Note de curs: *Comportamentul agresiv*. Iași: Universitatea „Al.I. Cuza”, 2004.
2. PĂUNESCU, C. *Agresivitatea și condiția umană*. București: Editura Tehnică, 1994.
3. FURTUNĂ, D. *De ce nu se opresc războaiele și violența*. Chișinău: On, 2017.
4. HAVĂRNEANU, G. *Psihologia transporturilor*. Iași: Polirom, 2013.
5. ANIȚEI, M. *Psihologie experimentală*. Iași: Polirom, 2007.
6. PEREPJOLKINA, V., REŢŢE, V. *Drivers' age, gender, driving experience, and aggressiveness as predictors of aggressive driving behavior*. Latvia.
7. <http://www.comunique.ro/2010/02/psihologia-omului-la-volan.html>.

Date despre autori:

Angela POTĂNG, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Psihologie, Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: potangangela04@gmail.com

Ina BOTNARI, doctorandă, Școala doctorală *Psihologie și Științe ale Educației*, Universitatea de Stat din Moldova; psiholog la Liceul Teoretic „Lucian Blaga” din Chișinău.

E-mail: ina.valuta@gmail.com

Prezentat la 19.06.2018